

Drevo spoznanja

v *Bibliji* in gnostičnih rokopisih *Nag Hammadi*
(primerjava)

Marko Uršič, Teorija simbolnih form, FDV

Stvarjenje človeka: Adam in Eva

Geneza ali Prva Mojzesova knjiga (1 Mz 1, 26-28):

Bog je rekel: »Naredimo človeka po svoji podobi, kot svojo podobnost! Gospoduje naj ribam morja in pticam neba, živini in vsej zemlji ter vsej laznini, ki se plazi po zemlji!«

Bog je ustvaril človeka po svoji podobi, po Božji podobi ga je ustvaril, moškega in žensko je ustvaril.

Bog ju je blagoslovil in Bog jima je rekel: »Bodita rodovitna in množita se, napolnita zemljo in si jo podvrzita; gospodujta ribam v morju in pticam na nebu ter vsem živalim, ki se gibljejo po zemlji!«

(Poudaril v rdečem tisku povsod M. U.)

Hieronymus Bosch,
levo krilo triptiha
Vrt naslad, 1503-04,
Prado, Madrid

Življenjski dih, vrt v Edenu in dve drevesi

Geneza (2, 7-8):

GOSPOD Bog je iz zemeljskega prahu izoblikoval človeka, v njegove nosnice je dahnil **življenjski dih** in tako je človek postal živa duša.

GOSPOD Bog je zasadil **vrt proti vzhodu v Edenu** in je tja postavil človeka, katerega je bil izoblikoval.

GOSPOD Bog je dal, da je iz zemlje pognalo vsakovrstno drevje, prijetno za pogled in dobro za jed, tudi **drevo življenja** v sredi vrta in **drevo spoznanja dobrega in hudega**.

Mozaik v Monrealu pri Palermu, 12. st.

Prepovedano drevo spoznanja dobrega in hudega

Geneza (2, 15-17):

GOSPOD Bog je vzel človeka in ga postavil v edenski vrt, da bi ga obdeloval in varoval. GOSPOD Bog je človeku zapovedal in rekel: »Z vseh dreves v vrtu smeš jesti, **le z drevesa spoznanja dobrega in hudega nikar ne jej!** Kajti na dan, ko bi jedel z njega, boš gotovo umrl.«

Slika: Michelangelo, Padec in izgon iz raja, 1508-12, Sikstinska kapela, Rim

Kača nagovori Evo ...

Geneza (3, 1-5):

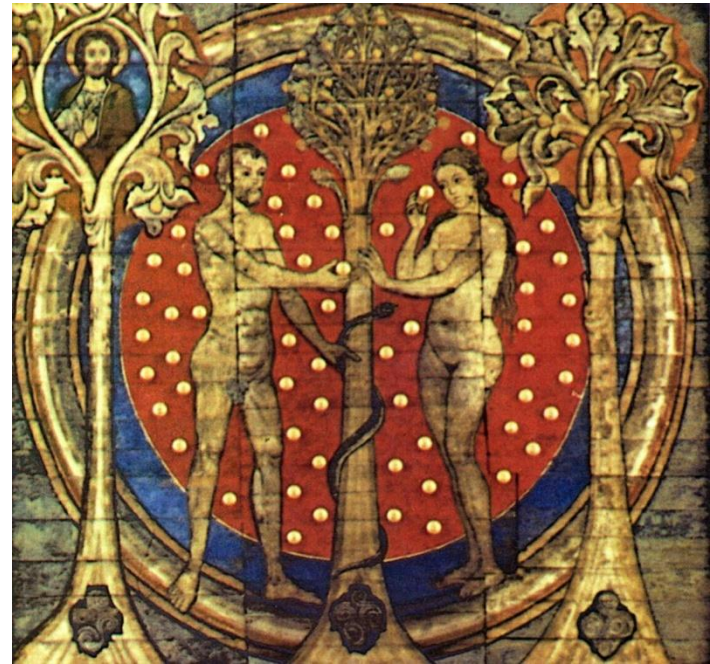
Kača pa je bila bolj prekanjena kakor vse živali na polju, ki jih je naredil GOSPOD Bog. Rekla je ženi: »Ali je Bog res rekel, da ne smeta jesti z nobenega drevesa v vrtu?«

In žena je rekla kači: »Od sadu drevja v vrtu jeva,

›le z drevesa sredi vrta,‹ je rekel Bog, ›ne jejta sadu, tudi dotikajta se ga ne, sicer bosta umrla!‹«

Kača pa je rekla ženi: »Nikakor ne bosta umrla!

V resnici Bog ve, da bi **se vama tisti dan, ko bi jedla z njega, odprle oči in bi postala kakor Bog, poznala bi dobro in húdo.**«

Adam in Eva, iluminiran rokopis, 15. st.

“Tedaj so se jima odprle oči ...”

Geneza (3, 6-7):

Žena je videla, da je drevo dobro za jed, mikavno za oči in vredno poželenja, ker daje spoznanje. Vzela je torej od njegovega sadu in jedla, dala pa je tudi možu, ki je bil z njo, in je jedel.

Tedaj so se **obema odprle oči in spoznala sta, da sta naga**. Sešila sta si predpasnika iz smokvinih listov.

Albrecht Dürer, *Adam in Eva*, 1507,
Prado, Madrid

Gospod Bog zaloti Adama in Evo pri prvem (tj. "izvirnem") grehu

Geneza (3, 8-13):

Zaslišala sta glas GOSPODA Boga, ki je ob dnevnem vetriču hodil po vrtu. **Človek in njegova žena sta se skrila** pred GOSPODOM Bogom sredi drevja v vrtu.

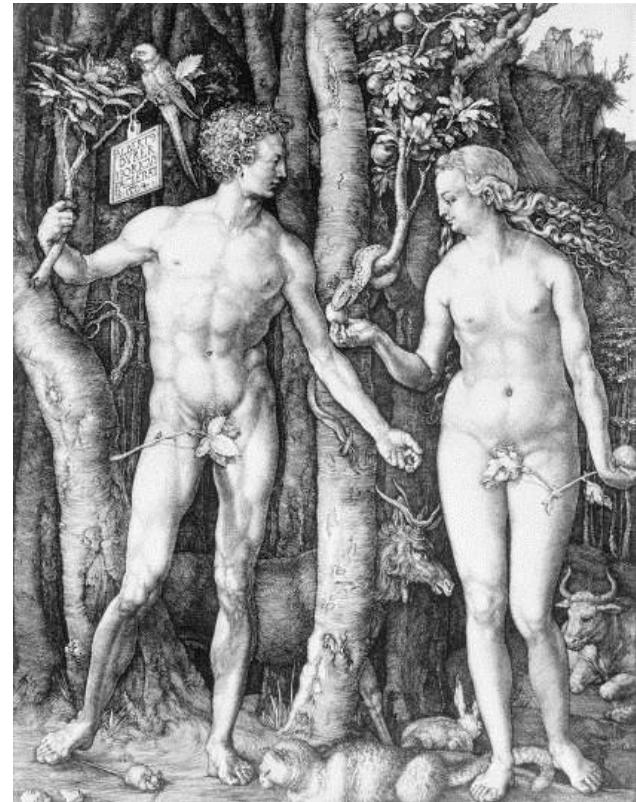
GOSPOD Bog je poklical človeka in mu rekel: »Kje si?«

Rekel je: »Slišal sem tvoj glas v vrtu, pa sem se zbal, ker sem nag, in se skrila.«

Pa je rekel: »Kdo ti je povedal, da si nag? Si mar jedel z drevesa, s katerega sem ti prepovedal jesti?«

Človek je rekel: »Žena, ki si mi jo dal, mi je dala z drevesa in sem jedel.«

GOSPOD Bog je rekel ženi: »Zakaj si to storila?« Žena je odgovorila: »Kača me je zapeljala in sem jedla.«

Albrecht Dürer, *Adam in Eva*,
lesorez, 1504

Bog kaznuje Evo in Adama

Geneza (3, 16-19):

Ženi pa je rekel:

»Zares, mnogo boš trpela v svoji nosečnosti in v bolečinah boš rojevala otroke. Po možu boš hrepenela, on pa bo gospodoval nad teboj.«

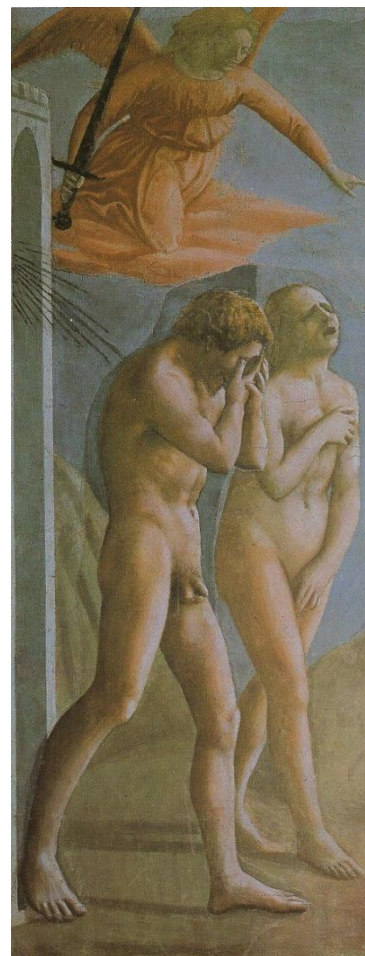
In človeku je rekel:

»Ker si poslušal glas svoje žene in jedel z drevesa, o katerem sem ti zapovedal in rekel: ›Nikar ne jej z njega!‹ naj bo zaradi tebe prekleta zemlja; s trudom boš jedel od nje vse dni svojega življenja.

Trnje in osat ti bo rodila in jedel boš poljsko rastlinje.

V potu svojega obraza boš jedel kruh, dokler se ne povrneš v zemljo, kajti iz nje si bil vzet.

Zares, **prah si in v prah se povrneš.**«

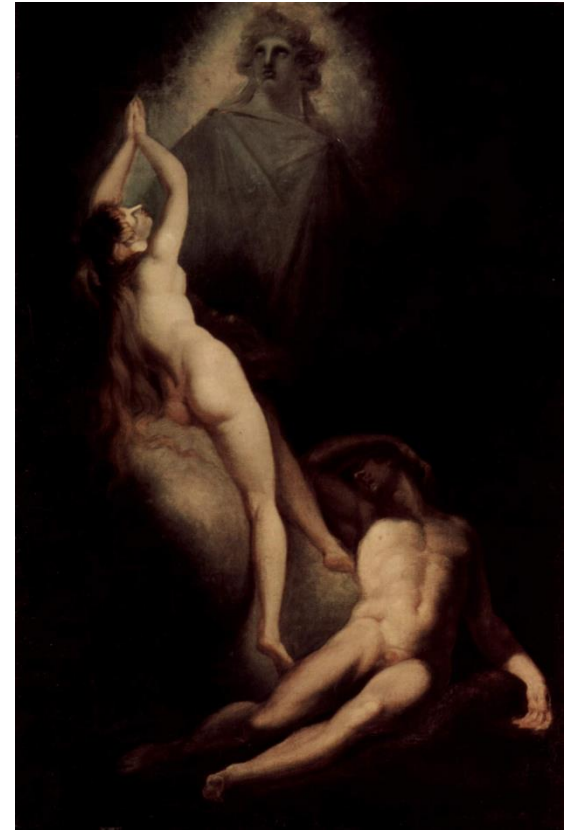

Masaccio, *Izgon Adama in Eve iz raja*, freska, 1425, St. Maria del Carmine, Florence

Človek zdaj pozna dobro in zlo, kakor “eden izmed nas” ...

Geneza (3, 22):

Tedaj je GOSPOD Bog rekel: »Glejte, **človek je postal kakor eden izmed nas, saj pozna dobro in húdo**. Da ne bo zdaj iztegnil roke in vzel še z drevesa življenja ter jedel in živel na veke!«

Heinrich Johann Füssli,
Adam in Eva, 1793

Izgon iz raja, Adamovo “spoznanje” Eve, Kajn in Abel ...

Geneza (3, 23-24 in 4, 1-2):

In GOSPOD Bog je odpravil človeka iz edenskega vrta obdelovat zemljo, iz katere je bil vzet.

Izgnal je človeka in postavil vzhodno od edenskega vrta kerube in meč, iz katerega je švigal ogenj, da bi **stražili pot do drevesa življenja**.

Človek je **spoznal svojo ženo Evo**.
Spočela je in rodila Kajna. Rekla je:
»Dobila sem moža od GOSPODA.«

Nato je rodila njegovega brata Abela. In Abel je pasel drobnico, Kajn pa je obdeloval zemljo. ...

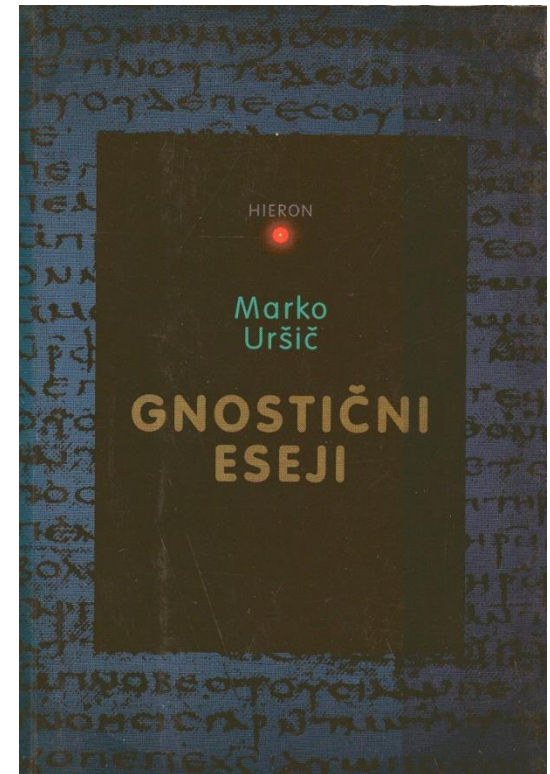

Gustave Doré, *Izgon iz raja*, 19. st.

Gnoza in gnosticizem

gnósis (gr. γνώσις) = **spoznanje**

- gnoza je celostno spoznanje: **védenje + videnje + občutje/čutenje** in obenem odrešilno (soteriološko) spoznanje (gr. σωτήρ = odrešenik)
- razlikovati je treba: **gnoza / gnosticizem**
gnoza je lahko tudi budistična, islamska, sodobna znanstvena gnoza ...
gnosticizem pa je skupek (pretežno krščanskih) naukov iz 2. do 4. st. po Kr.
- nekaj gnostikov iz zgodnjih krščanskih stoletij: Valentin, Bazilid, Markion, Simon Čudodelnik, Menander, Saturnil idr.
- gnostike so kritizirali cerkveni očetje oz. zgodnje-krščanski teologi: Irenej, Hipolit, Justin, Tertulijan, Klemen, Origen idr.
(Irenej Lyonski: *Proti herezijam*, ok. l. 180)
- s pravovernega krščanskega stališča so gnostiki heretiki, njihovi spisi pa naj bi bili "apokrifi" (prvotno ta izraz pomeni "skrivni spis")
- **gnosticizem je prva krščanska herezija.**

M. U., *Gnostični eseji*, 1994
(celotna knjiga je na spletu)

Gnostični rokopisi, najdeni pri kraju Nag Hammadi v Egiptu

Knjižnica *Nag Hammadi* obsega 13 kodeksov (knjig iz papirusa) z **52 rokopisi v koptskem jeziku** (v nekoliko prirejeni grški pisavi), med njimi 40 do tega odkritja še neznanih ali zgolj po navedkih znanih del.

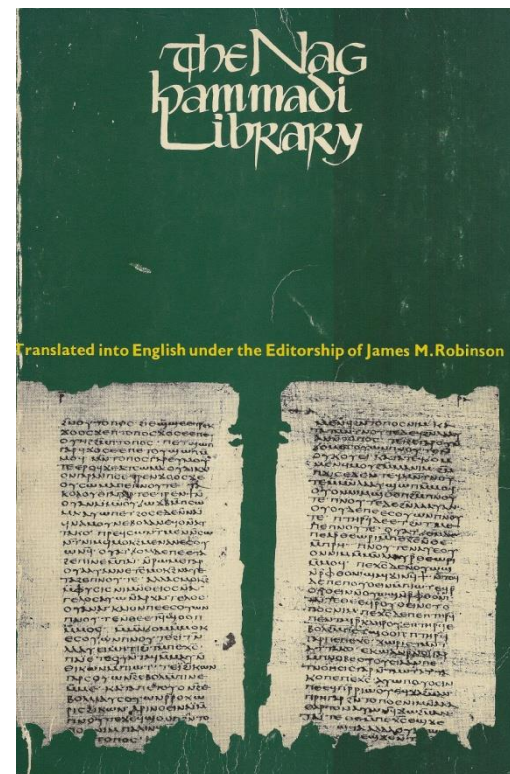
Rokopisi so bili, sorazmerno dobro ohranjeni, **najdeni leta 1945 v dveh velikih vrčih, ki sta bila v 4. st. po Kr. zakopana** v peščeno zemljo na robu puščave, domnevno zaradi preganjanja “herezij”, potem ko je krščanstvo postalo uradna religija Rimskega imperija.

Večina koptskih besedil so **prevodi starejših izvirnikov**, zapisanih v grščini (nekaj tudi v sirščini), od katerih so se ohranili le posamezni fragmenti oz. citati v spisih drugih avtorjev, zlasti cerkvenih kritikov gnosticizma.

Najstarejši **grški izvirniki**, npr. *Tomažev evangelij*, *Adamova apokalipsa*, *Evangelij resnice* so nastali v zač. 2. st. (kot kanonični *Janezov evangelij*), mlajši pa v 3. in 4. st., npr. *O izvoru sveta*, *Hipostaza arhontov*, *Tridelni trakrat* idr.

Knjižnico *Nag Hammadi* moramo razlikovati od *Kumranskih rokopisov*, najdenih 1947 pri Mrtvem morju v Palestini.

Rokopisi *Nag Hammadi* niso alternativa Bibliji, ampak dopolnilo k razumevanju kanoničnega Svetega pisma.

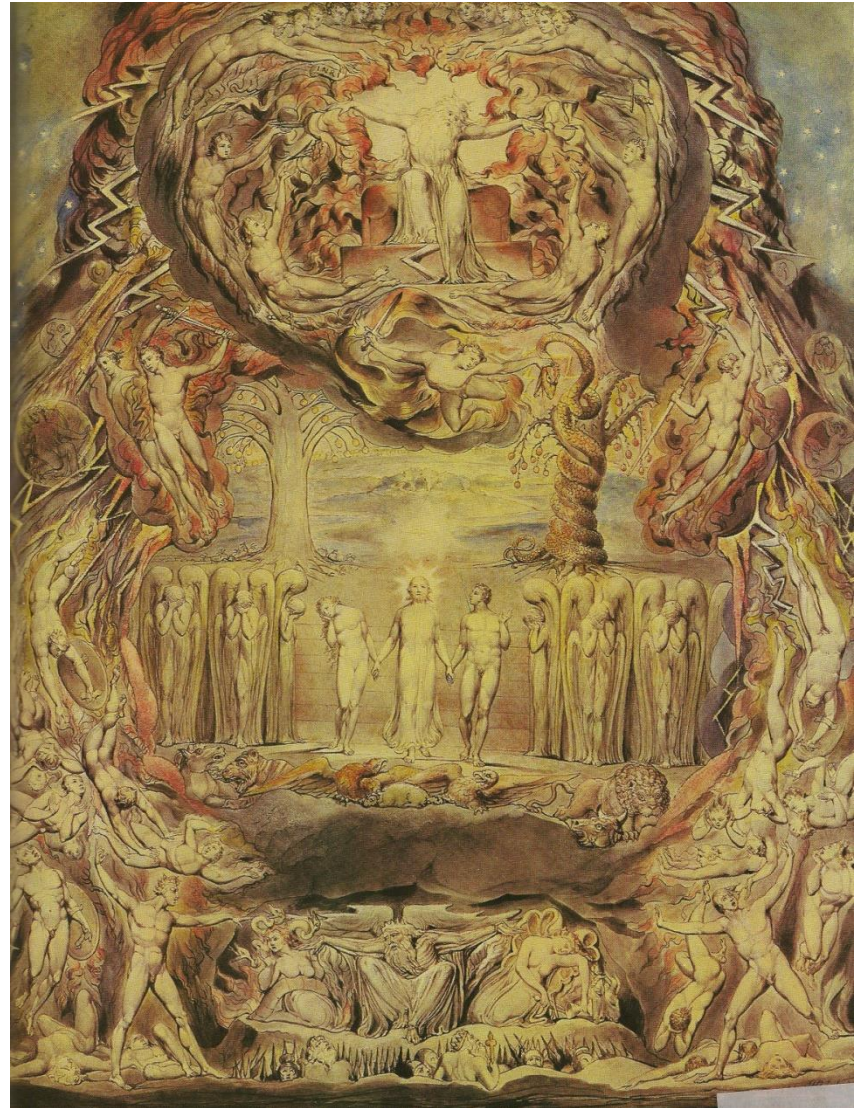
Nag Hammadi Library in English (1977),
ur. James M. Robinson
(2. izd. 1984)

Spis *O izvoru sveta* (3. st.): drugačno razumevanje drevesa spoznanja

O izvoru sveta (tj. redakcijski naslov),
Nag Hammadi, kodeks II, 5. rokopis,
odlomek (M. U., *Gnostični eseji*, str. 70-
74):

»Ti si **drevo spoznanja**
ki rasteš v Paradižu,
od tebe je jedel prvi človek
in **odprlo si njegovega duha**
da je vzljubil svojo sopodobo
ter obsodil druge, tuje podobe
in jih z gnusom zavrgel.«
(NH II, 110,31 – 111,2)

William Blake, *Padec človeka*,
akvarel, 1807

Eva kot hči Modrosti, “učiteljica”, “mati življenja”

O izvoru sveta (NH II, 115,31 - 116,8):

Po dnevu počitka je **Zofija** [Modrost] poslala svojo hčer Zojo [gr. *zoe* = življenje], imenovano '**Eva Življenja**' kot učiteljico, da bi dvignila Adama, v katerem ni bilo duše, tako da bi tisti, ki bi jih zaplodil, postali posode luči. Ko je Eva videla svojo sopodobo na tleh, ga je pomilovala in rekla: **»Adam, živi! Dvigni se z zemlje!«** Njena beseda je nemudoma postala dejanje. Kajti ko je Adam vstal, je takoj odprl oči. Ko jo je zagledal, je rekel: »Imenovala se boš 'mati življenja', ker **ti si tista, ki si mi dala življenje.**«

Engel Rooswyck, Eva in Adam, 1605

Adam in Eva, mistična varianta grškega mita o Erosu in Psihi

O izvoru sveta (NH II, 111,8-23):

Prva Psiha [Duša] pa je ljubila Erosa, ki je bil z njo, in zlila je svojo kri nanj in na zemljo. Tedaj je iz krvi na zemlji vzknila roža iz trnovega grma, za veselje v luči, ki se bo prikazala v trnju. Potem so iz zemlje zrastle čudovite, dišeče rože, vsaka svoje vrste iz krvi vsake izmed devic Pronojinih hčera [gr. *prónoia* = misel]. Ko so se zaljubile v Erosa, so zlile svojo kri nanj in na zemljo. Potem je iz zemlje pognalo tisočero različnih trav in vsaka izmed njih je nosila v sebi seme oblasti in njih angelov.

Salvador Dalí, *Adam in Eva v okvirju*

Eva in “modra zver”

O izvoru sveta (NH II, 118,24 – 119,6):

Tedaj je prišel **tisti, ki je modrejši od vseh njih** [arhontov, tj. prvotnih duhovstvarnikov], **tisti, ki se imenuje 'zver'**. In ko je videl Evo, podobo njihove matere, jo je vprašal: »Kaj ti je rekel bog? 'Ne jej z drevesa spoznanja'?« Odvrnila je: »Ni rekel le 'Ne jej z njega', marveč tudi 'Ne dotikaj se ga, da ne umreš'.« On pa ji je dejal: »Nikar se ne boj! Zagotovo ne umreš. Kajti on ve, da ko boš jedla z njega, **se bo tvoj duh razjasnil in postala boš kakor bog**, spoznala boš razlike med zlimi in dobrimi ljudmi. On ti je ukazal, da ne ješ z drevesa, ker je ljubosumen.«

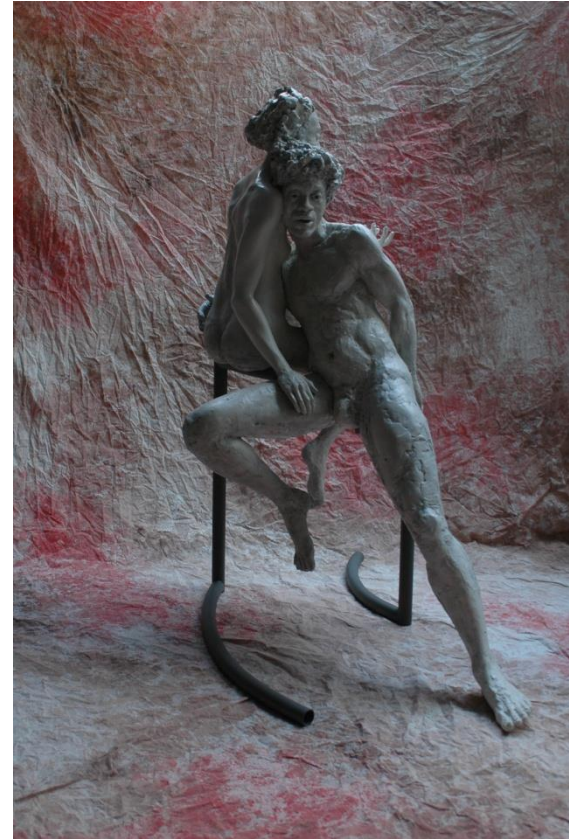

Henri Rousseau “Carinik”, *Krotilka kač*, 1907,
Muzej Orsay, Pariz

“Zelo veliko sta razumela”

... nadaljevanje (*NH II*, 119,6-19):

In Eva je verjela svetovalčevim besedam. Ozrla se je k drevesu. In videla je, da je lepo in veličastno, in poželela si ga je. Vzela je nekaj njegovih sadežev in jedla, in dala je tudi svojemu možu in tudi on je jedel. **Tedaj se je jima je odprl duh. Zakaj ko sta jedla, je luč spoznanja zasijala zanju.** Ko sta postala sramežljiva, sta vedela, da sta naga, glede na spoznanje. Ko sta se streznila, sta videla, da sta naga, in zaljubila sta se drug v drugega. In ko sta uzrla svoje stvarnike, sta se z gnusom odvrnila od njih, saj so bili zverinskih oblik. **Zelo veliko sta razumela.**

Loyd Moore, *Adam in Eva*, 20. st.

Skoraj karikatura: zli stvarniki-arhonti izženejo Adama in Evo iz raja

O izvoru sveta, nadalj. (NH II, 119,6-19):

Ko so **arhonti** spoznali, da sta prekršila njihovo prepoved, **so prihrumeli s potresom in z vsemi grožnjami v raj k Adamu in Evi**, da bi videli, kaj je povzročila pomoč [“zveri”]. Tedaj sta bila Adam in Eva zelo zbegana. Skrila sta se pod drevje, ki raste v raj. In ker arhonti niso vedeli, kje sta, so klicali: »Adam, kje si?« Rekel je: »Tukaj sem. Toda zaradi strahu pred vami sem se skril, potem ko sem se začel sramovati.« Oni pa so mu rekli v svoji nevednosti: »Kdo ti je povedal za sram, s katerim si se odel, če nisi jedel z drevesa?« Odvrnil je: »Ženska, ki ste mi jo dali, mi je ponudila, in jedel sem.« In rekli so ženski: »Kaj si to storila?« Odgovorila je in rekla: »Svetovalec je bil tisti, ki me je vzpodbudil, in jedla sem.« Potem so šli arhonti k svetovalcu ... (Gl. nadalj. v: M. U. *Gnostični eseji*, str. 73-74.)

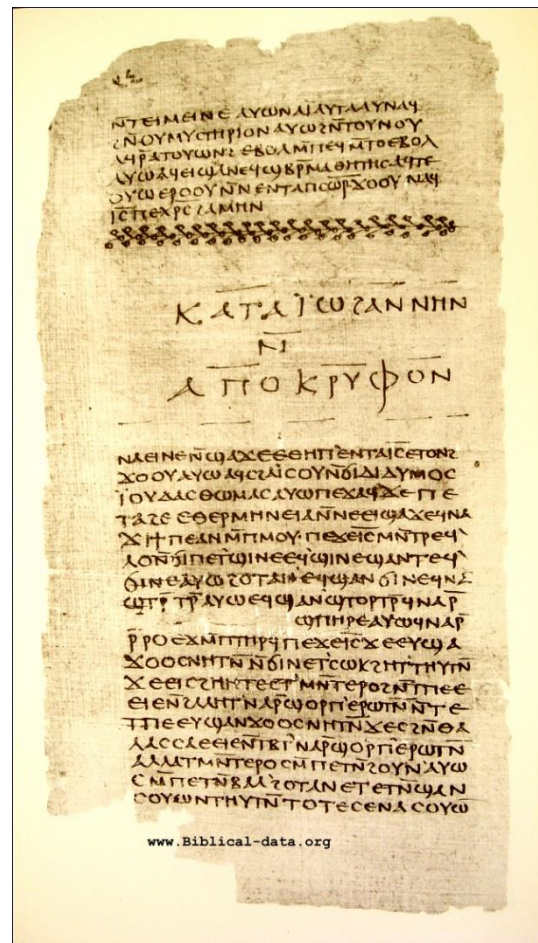
Illuminiran psalter, 12. st.

“Pesimistična gnoza”: t. i. “gnostični mit” v *Janezovem apokrifu*

Janezov apokrif, ki je v knjižnici *Nag Hammadi* ohranjen v treh skoraj identičnih variantah (NH II/1, III/1, IV/1), kar najbrž priča tudi o njegovem pomenu za krščanske gnostike – nastal je v **2. st.** in znan je bil že pred odkritjem *NH* rokopisov (*Berlinski kodeks* 8502/2) – je zaradi svoje “pesimistične” vsebine glavna tarča krščanskih kritikov gnosticizma vse od Ireneja (2. st.) dalje. V njem naj bi bil najbolj očiten t. i. **“gnostični mit”**.

Bistvo tega “pesimizma” je v **prepričanju, da so svet ustvarili zli demoni, imenovani “arhonti”** (tj. “vladarji”, “starešine”, prvotni duhovi), in sicer po neki usodni “zmoti”, v katero je bila zapeljana “Mati” Modrost (Zofija). Vloga in naloga odrešenika Kristusa pa naj bi bila v tem, da iz teme znova zbere **“drobce luči”**, ki se skrivajo v dušah “vedočih” (gnostikov), in jih popelje iz sveta teme v prvotno in obenem poslednjo svetlobo, k bogu Očetu.

V “pesimistični gnozi” sta torej z ločnico zla in dobrega ločena stvarjenje (stara zaveza) in odrešenje (nova zaveza), tj., **Kristus, nebeški Oče, naj ne bi bil Stvarnik tega sveta, ki je delo arhontov, “padlih angelov”**.

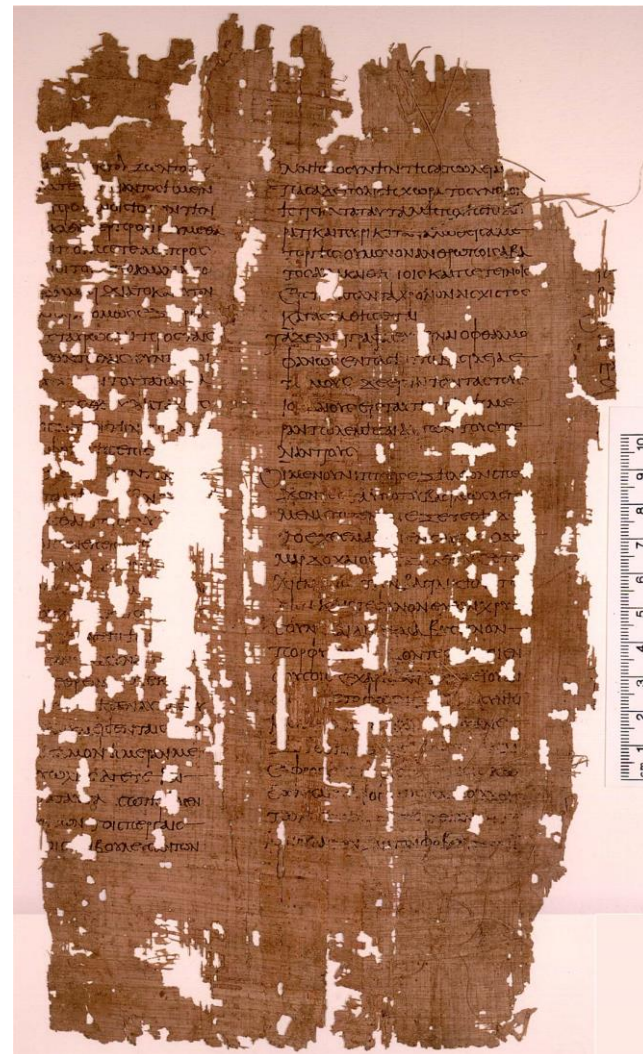
Odvračanje od drevesa življenja

«Gnostični mit» v *Janezovem apokrifu* je zelo zapleten, v našem kontekstu bomo navedli samo kratek odlomek, v katerem dobri duh, odrešenik, ki se v preroškem videnju prikaže Janezu (ime avtorja je gotovo psevdonim), **odvrača človeka od drevesa življenja:**

»In jaz vas bom [ljudi] poučil o skrivnosti tega njihovega [arhontov] življenja, o zaroti, ki so jo skovali, primerno njihovemu duhu. Korenina tega drevesa [življenja] je grenka in njegove veje so smrt, njegova senca je mržnja in v listih je prevara, njegovo cvetje je mazilo zla, sadeži smrt, seme pa želja, ki poganja v temi. Bivališče tistih, ki ga skusijo, je Hades in tema je kraj njihovega počitka.«

Možna je **primerjava z budizmom:**

»Povsod tečejo tokovi, povsod brstijo ovijalke – ko vidiš nove popke in poganjke, z modrostjo jim posekaj korenine« (*Dhammapada*, 24, 7).

“Optimistična gnoza”: božje kraljestvo na zemlji v *Tomaževem evangeliju*

Tomažev evangelij je eden izmed najstarejših (zgodnje 2. st., ~ kot kanonični *Janezov evangelij*) in najbolj zanimivih rokopisov v knjižnici *Nag Hammadi*, ki pred to najdbo ni bil znan. Sestavlja ga **114 Jezusovih logionov** (izrekov), s katerimi Učenik odgovarja na vprašanja svojih apostolov. Nekateri razlagalci menijo, da je *Tomaž* celo bližji izvornim Jezusovim besedam (oz. skrivnostnemu, izgubljenemu viru “Q”, nem. *Quelle*) kot biblični “sinoptični” evangeliji (*Matej, Marko, Luka*, 1. st.). Primerjajmo najbolj znani 113. logion iz *Tomaža* z ustreznim mestom pri *Luki* – o “**nebeškem kraljestvu**”:

Tomažev evangelij (NH II, 51,13-18):

Učenci so Mu rekli: »Kdaj bo prišlo Kraljestvo?«

Jezus je rekel: »Ne bo prišlo tako, da čakate nanj. Ne bodo rekli 'Tu je' ali 'Tam je'. Kajti **Kraljestvo Očeta je razprostrto po zemlji, toda ljudje ga ne vidijo.**«

Lukov evangelij (Biblija, Lk 17, 20-21):

Ko so ga farizeji vprašali, kdaj pride Božje kraljestvo, jim je odgovoril:

»Božje kraljestvo ne pride takó, da bi vzbujalo pozornost. Tudi ne bodo govorili: >Glejte, tukaj je< ali >Tam je,< kajti glejte, **Božje kraljestvo je med vami.**«

Majhni besedni odtenki lahko pomenijo zelo različne stvari ...

Piet Mondrian, *Horizontalno drevo*, 1911

